

Szakmai beszámoló

A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai

OTKA azonosító: 68303

Témavezető: Szarvas Zsuzsanna

A kutatási program elsődleges célja az volt, hogy – a módosított munkaterv alapján – meghatározott múzeumi tárgykatalógusok (összesen 8) – a lehető legnagyobb mértékben egységessé formált – elméleti és módszertani keretek között elkészüljenek, illetőleg részben meg is jelenjenek. Ezt a vállalást a kutatási program maradéktalanul teljesítette is. A kutatási időszakban megjelentettünk 5 tárgykatalógust, illetve másik háromnak megtörténtek az előmunkálatai, részben nyomdakész, részben pedig megszerkesztett változataik elkészültek.

A program alapvető célkitűzéseit teljesítette: a vállalt kötetek elkészítése és megjelentetése mellett folyamatos módszertani megbeszéléseken igyekezett egységesíteni a katalógusok formai és tartalmi elemeit; a témavezető kutató 2009-ben a néprajzos muzeológusok szakmai továbbképzési konferenciáján a tárgykatalógusok tanulságairól tartott előadást, Finnországban is részt vett a témába vágó szakmai konferencián. A megjelent kötetek népszerűsítésére könyvismertetések tartottunk a Néprajzi Múzeum különböző nyilvános rendezvényein.

A kutatási program ütemezése alapján véve a tervezettnél megfelelően folyt, időnként bizonyos munkafolyamatokban történt némi csúszás, a projekt lezárásának idejére azonban valamennyi feladatot sikerült elvégezni.

Összefoglalóan az alábbi táblázat mutatja a katalógusok elkészülésének és publikálásának idejét

Katalógus	Szerző	Elkészült	Publikálás
Céhemlékek	Gráfik Imre	2008	2008
Tokmányok	Selmeczi Kovács Attila	2008	2008
A piaroa gyűjtemény	Főzy Vilma	2009	2010
Céhes kerámiák	Csupor István	2010	2010
Obi-ugor viseletek	Kerecsi Ágnes	2010	2010
Szobrok	Szacsvay Éva	2010	
A kéregedény	Fejős Zoltán	2010	
Vászonfeszítők	Szarvas Zsuzsanna	2010	

E katalógusok témáinak meghatározásánál – az előző tapasztalatokat szem előtt tartva – több szempontot igyekeztünk érvényesíteni. Fontosnak tartjuk, hogy a Néprajzi Múzeum valamennyi gyűjteménye képviseltesse magát, így a korábbiakban megjelent katalógusokkal együtt minél szélesebb merítésben váljon megismerhetővé az egyes gyűjtemények anyaga. Ezen túlmenően lehetőleg jól körülhatárolható és belátható számú tárgycsoportokat igyekeztünk kiválasztani, hogy a feldolgozás és publikálás reálisan megvalósítható legyen. Ez alól kivétel a Nemzetközi

Gyűjtemények (Európa és Amerika) két katalógusa, amely nem egy tárgycsoport, hanem egy-egy népcsoport anyagát mutatja be (obi-ugorok, illetőleg piaroák).

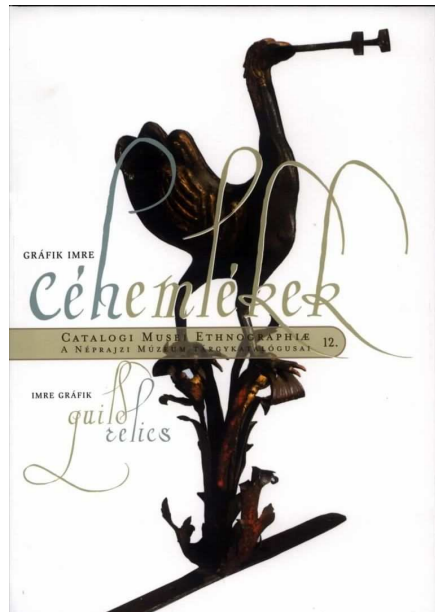
Két katalógus foglalkozik a céhes anyag múzeumi emlékeivel (Céhemlékek, illetve Céhes kerámiák), konkrét tárgytipusokat elemez a többi katalógus (tokmány, kéregedény, szobrok, vászonvesztők).

Az egyes katalógusok esetében a lehető legteljesebb bemutatásra törekedtünk: számba vettük és feldolgoztuk az adott tárgycsoporthoz tartozó valamennyi – a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben megtalálható – tárgyat, s a bevezető tanulmányokban felvázoltuk az adott tárgycsoport általános sajátosságait, kultúrtörténeti, tárgytörténeti háttérét, a gyűjteményben, a kutatás történetében elfoglalt helyét. Mindezt a tárgycsoportokat bemutató katalógusok esetében azonos szempontok szerint tettük, ezzel is erősítve és hangsúlyozva az egységes elméleti és módszertani megközelítést.

A vállalásnak megfelelően az elkészült katalógusok bevezető tanulmánya, a nemzetközi anyagot bemutató katalógusokban pedig a tárgyleírások egy része is kétnyelvű, mindezzel lehetővé válik, hogy a kutatási munka eredményei bekerüljenek a nemzetközi tudományos és muzeológiai élet vérkeringésébe.

A program idején a következő katalógusok munkálatainak elvégzésére került sor:

1. Gráfik Imre: Céhemlékek

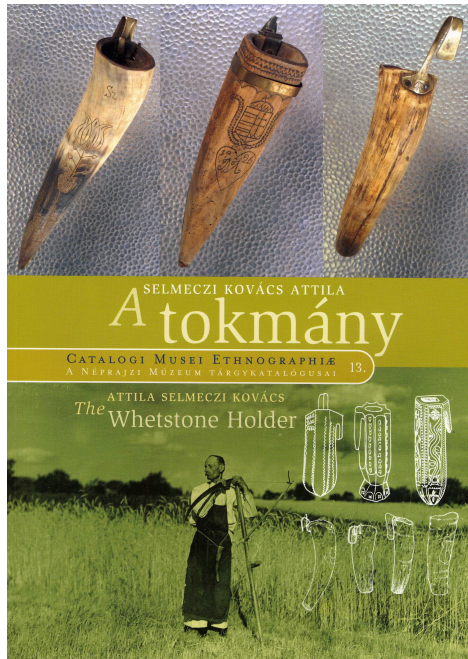

A kötet a múzeum mesterséggyűjteményének anyagára (és néhány más gyűjteményből származó tárgyra) alapozva a céhes kézművesség emlékeinek katalógusát tartalmazza. Foglalkozik az Ethnológiai Adattár papíralapú céhemlékeivel és a Kerámiagyűjtemény tárgyaival. A katalógusban mennyiségükben és muzeológiai, tudományos értékükben a legjelentősebb tárgycsoportot a *cégérek*, a *céhládák*, és a *céhbehívótáblák* képezik. A kiadvány tartalmi tagolódása illeszkedik a magyarországi céh-kutatás által kialakított tematikához. Ez részben a magyarországi céhes emlékek közgyűjteményi műtárgykataszterére, részben pedig a kézműves hagyományokkal foglalkozó szaktudományok által kialakított rendszerezésre épül.

A kötet az alábbi szerkezetben dolgozza fel a témát: *Bevezetés; A magyarországi céhekről; A Néprajzi Múzeum céhes emlékanyaga; Céhes élet a Mesterséggyűjtemény tárgyainak tükrében; Műtárgykatalógus; Bibliográfia.* A mintegy 210 műtárgyat elemző feldolgozás több mint száz fekete-fehér fényképpel, illetve grafikai ábrával, valamint több mint kétszáz színes, a tárgyat teljes egészében és részleteiben bemutató műtárgy fényképpel illusztrált.

A katalógus megjelenése után könyvbemutatót szervezett a Néprajzi Múzeum

2. Selmeczi Kovács Attila: A tokmány

A Néprajzi Múzeum Földművelés Gyűjteményében közel háromszáz kaszakőtartó tokmány található, melyeknek nagyobb része különös gonddal megformált és díszített. A szakkutatás mindaddig kevés figyelmet fordított ennek a tárgykörnek a vizsgálatára, a feltárássra kerülő téma hiánypótló szerepet vállal magára.

A kaszakőtartó tokmányok a szakkutatás szempontjából kettős szereppel rendelkeznek: egyrészt a legfontosabb hagyományos paraszti munka, a kaszás aratás nélkülözhetetlen tartozékeként a munkafolyamat táji és technológiai eltéréseinek meghatározásához adnak kiegészítő, egyes esetekben meghatározó információkat; másrészt a népi díszítő kultúra világába engednek betekintést, a munkaeszközökre jellemző motívumok sajátos formáit, megjelenítési módjait jól képviselik ezek a tárgyak.

Az anyagféleség tekintetében két nagycsoportba sorolhatók:

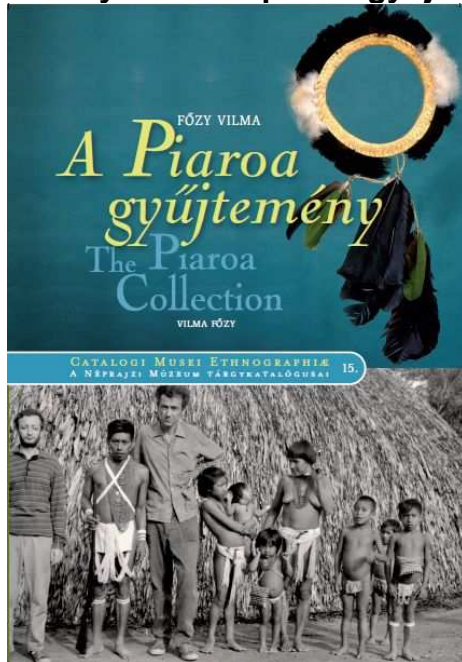
- 1) a fából vájt, faragott, vagy égetéssel üregessé tett tárgyra,
- 2) marhaszarvból vágott és gyakran formázott változatokra.

A tipológiai rendszerezés alapjául ez a szempont szolgál, ugyanis a tárgyak előállításának és alkalmi díszítésének módja ennek megfelelően különbözik egymástól. A tárgyak időbeli megoszlása a 19. század közepétől a 20. század közepéig terjed, tulajdonképpen a kaszás aratásmód alkalmazásának idejével megegyezően. A tárgyhasználat földrajzi kiterjedése átfogja a Kárpát-medence teljes területét, különösen a 19-20. század fordulójának idejére vonatkozóan.

A katalógus bevezető tanulmánya az aratástechnika történeti áttekintését követően foglalkozik a tárgykészítés formáival (házilag és háziipari), az eszközhasználat idő-

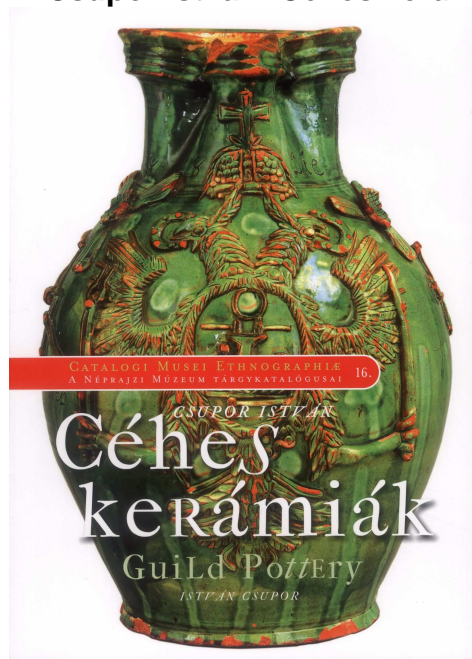
és térbeli eltéréseivel, a munkafolyamatban való szerepkörének formáival, végezetül a díszítésmóddal és az alkalmazott motívumok változataival. A katalógus megjelent.

3. Főzy Vilma: A piaroa gyűjtemény

A Néprajzi Múzeum 8475 beletárolt tételt számláló Amerika-gyűjteményének zöme Latin-Amerikából származik, ennek egyik legnagyobb egységét, a teljes gyűjtemény tizenöt százalékát pedig az amazóniai tárgyak alkotják. Az amazóniai anyag kétharmada, a mintegy 1300 tárgyból kilencszáz az északnyugati, Guyanáknak nevezett területről származik. Ennek felét teszi ki a piaroa gyűjtemény, amelyet katalógusunk tárgyául választottunk. A választás nem kis dilemmát okozott, mivel a környező törzsektől származó tárgyak mind korukban és jellegükben, mind minőségükben erős hasonlóságot mutatnak egymással és a piaroa anyaggal. Közlésük azonban kezelhetetlenül nagy kötetet eredményezett volna, ezért is szűkült le az anyag bemutatása a piaroa indiánokra. A piaroa gyűjteményre azért is esett a választás, mivel ez a meglehetősen átfogó anyag egy komplex terepmunka-sorozat eredménye, melyet a múzeum munkatársa, Boglár Lajos végzett az 1960–1970-es években. Az Amerika-gyűjtemény történetében az ő nevéhez fűződnek az első tudományos igényű helyszíni gyűjtések. A katalógus megjelent.

4. Csupor István: Céhes kerámiák

Ez a katalógus Gráfik Imre Céhemlékek katalógusával együtt szinte teljes egészében bemutatja azt a műtárgy-együttest, amely a Néprajzi Múzeumban a céhes korszakot dokumentálja.

A katalógus 153 darab cserépedényt mutat be, az a változatos és izgalmas kép, amelyet a cserép céhedények mind az ipartörténeti, mind a népi kerámia kutatásában felvázolnak, többszörösen is fontos. Egyrészt, mert az abban foglalt információk gyakran más (például írásos) forrásanyagban nem szerepelnek, másrészt pedig olyan részletekkel egészítik ki azokat, amelyeket máshonnan nem lehet összeszedni. A céhes cserépedények számbavétele azért is fontos, mert míg az egyes fazekasközpontok esetében nagyon erősen hatnak a vásárlók elvárásai, valamint a fazekasok ízlése, a céhedények esetében a megrendelő céhek elgondolásai hangsúlyosabb szerepet kapnak. Nem véletlen, hogy a történeti művészeti stílusok hatását talán legerősebben éppen a céhkorszakon lehet kimutatni.

A Kárpát-medence egykori kézműves ipara, amely 1872-ig hangsúlyos helyet töltött be Magyarországon, a gyűjteményeinkben őrzött tárgyak révén jól dokumentálható, ugyanakkor a szervezeteikkel kevésbé foglalkoztak, pedig a cserép céhkorszak, amelyek jellegzetesen Kárpát-medencei fejlemények az európai céhtörténetben, nagyon sok írásos információt tartalmaznak. Ezek feldolgozása régóta esedékes volt a néprajztudományban és az ipartörténetben.

A katalógus megjelenésekor 2010-ben a könyvbörze alkalmából könyvbemutatót szervezett a Néprajzi Múzeum.

Kerezi Ágnes: Obi-ugor viseletek

A múzeum Európa-gyűjteményének obi-ugor anyaga csaknem 1200 tárgyat tartalmaz, melyek funkciójuk, származási helyük, és anyaguk alapján rendkívül szerteágazóak. Ebből az anyagból választotta ki a szerző a viszonylag jól körülhatárolható viseleti kollekciót.

A katalógusban szereplő obi-ugor viseletanyag több korszakban került a Néprajzi Múzeumba. Többségük a 19. század második felében konkrét céllal történő gyűjtés következtében. Ebbe a tárgyegyüttesbe tartoznak Reguly Antal, Pápay József, Jankó János, Pápai Károly és Munkácsi Bernát gyűjtései. Ők a magyarság finnugor eredetének nyelvészeti, mitológiai, ill. tárgyakban megfogható bizonyítékait kutatták. A Néprajzi Múzeum obi-ugor viseletanyagának 2/3 része, 186 tárgy a 19. század folyamán, ezeknek a tudósoknak a révén került a gyűjteménybe.

Egy másik gyűjteménytípushoz tartoznak azok a viseletdarabok, amelyek csaknem száz évvel később, a 20. század második felében, részben a manysi és hanti származású gyűjtőktől, részben hazai kutatóktól kerültek a Néprajzi Múzeumba. Ezeknek a száma 61.

A katalógusban szereplő viseletanyag bemutatása a funkció alapján történik, azaz hogy férfiak, nők, vagy gyermekek mikor és milyen esetben viselték az adott ruhaneműt. A Néprajzi Múzeumba került obi-ugor viseletanyagot, többségében tárgyanként gyűjtötték össze, és a legújabb gyűjtésektől eltekintve a tárgyak nem alkotnak összefüggő viseletegyüttest, ezért bemutatásuk is darabonként történik.

A katalógus megjelent, 2011. március 5-én a Néprajzi Múzeum napján könyvbemutatót tartottunk.

Szacsvay Éva: Szobrok

A Néprajzi Múzeum Egyházi gyűjteménye őrzi a köznépi eredetű alkotók és használók vallásos gyakorlatának a 18-19. században elterjedt kultusztárgyait a „népi kegyesség” otthoni, családi és egyéni megnyilvánulásainak oltárokra és falifülkékre, útmentén kisebb kápolnáknál egykor őrzött szobraikat.

A gyűjtemény öltöztetett és polikróm festésű fa szobrokat, kőszobrokat változatos ikonográfiai típusokban őrzi. Jellegzetessége a közép-európai osztrák és német gyűjteményekhez képest egy regionális művészeti karakter és egy sajátos szentkultusz, mindkettő a nyugati és keleti kereszténység képhasználatának és

dogmáinak egymáshoz illesztéséből fakad, az átmenetet az észak-kelet-magyarországi görög – és ortodox katolikus használatból származó *szobrok* jelentik. A kiadvány az egyes tárgyak bemutatásakor elemzi azok szellemi és kultuszbeli szerepét, ikonográfiai és néprajzi információkat közöl.

A katalógus 90 tárgyat mutat be, európai művészettörténeti és néprajzi kutatások számára is lehetővé fogja tenni a betekintést a közép-európai köznépi szakrális szobrok anyagába és a szentkultuszok terjedésének megjelenésének átalakulásának tényeibe. E tárgyak gyakorlatilag publikálatlanok, csak néhány kiállítás.

A katalógus elkészült, a nyomdai munkálatok vannak hátra, 2011-ben megjelenik.

Fejős Zoltán: A kéregedény

Múzeumi tárgyként a kéregedény két nagy csoportra oszlik: a gyűjtögetésnél használt tároló edények és a só- vagy paprikatartó dobozok csoportjára. Harmadikként a valamilyen más anyagot tartó alkalmatosságok említhetők. A gyűjtés rendszerint e gyűjtemények szerinti jellemző típusok ismétlődő beszerzését jelentette, s nem merült föl sem valamilyen más rendszerezési, sem más feldolgozási elv. Ez a kép és gyakorlat korlátozott tárgyelmelet alapján áll. Nem a valóságos tárgyrendszerekből indul ki, de nem következetes az előállítás és a használat logikája szerint sem.

A 113 tárgyat magába foglaló katalógus a Néprajzi Múzeum kéregből készült tároló edényeit két alapelv szerint dolgozza fel. Egyrészt azon szempontok szerint tárgyalja, melyek a kutatástörténetben eddig kiváltották a kutatói érdeklődést. A bevezető tanulmány így szól a kéregedényekről mint az archaikus, prehisztorikus kor emlékééről, mint a magyarság honfoglalás előtti korszakára utaló maradványáról, mint az elemi tárgyformálás eredményéről, mint esztétikai vagy népművészeti produktumról. Másrészt a katalógus az adott korpusz alapján egy olyan tárgyelmeletet kíván érvényesíteni, mely kettős perspektíva szerint értelmezi a néprajzi tárgyakat. Így az egyes tárgyak elhelyezhetők egy technológiai rend szerint, kezdve a fakéreg feldolgozásától, a fakéregből készített ember használta javak teljes skálájáig. Ugyanakkor a tárgyakat az emberi cselekvési rend alapján is csoportosíthatjuk: vízmerítés, vízivás alkalmi eszközökkel; az egyszerű szállítás, a tárolás kellékei; az emlékeztetés, a megajándékozás, a „művészkedés” tárgyai. E kettős viszonyrendszerben érdemes a gyűjteményi anyagot elhelyezni, ami a tárgyvá válás, a tárgyként való használat fokozatait is megmutatja. Ily módon a katalógus az adott tárgyanyag feldolgozásán, bemutatásán túl tágabb tárgyelmeleti eredményekkel is kecsegtet.

A katalógus felöleli a Néprajzi Múzeum a történeti és a mai Magyarország területéről származó összes kéregedényt, függetlenül attól, hogy a magyarok, vagy a nemzetiségek használták-e azokat, valamint a fotó-, a rajz- és a kéziratgyűjtemény minden vonatkozó adatát. (A nemzetközi gyűjtemények tárgyait tehát nem veszi figyelembe.)

A katalógus kézírata elkészült.

Szarvas Zsuzsa: Vászonszövő

A vászonszövő a már megszöött, de még föl nem tekert vászon, illetőleg a szövés-szövőszék kiegészítésére szolgáló, fából készült eszköz. A szövés-szövőszék eszköztárának e darabja (a vetélővel vagy orsókarikákkal együtt) már korán felkeltette a népművészet iránt érdeklődők figyelmét, egyrészt sok esetben gazdag

díszítettsége, másrészt – ezzel természetesen szoros összefüggésben – szerelmi ajándék volta miatt.

A néhány publikált darabon kívül azonban nem ismerjük igazán a tárgy jellegzetességeit, földrajzi elterjedtségét, díszítőmotívumainak jellegzetességeit.

A Néprajzi Múzeum Mesterséggyűjteménye 101 darab vászonfeszítőt őriz, ezek több szempontú feldolgozására vállalkozott a katalógus. Elemzi és rendszerezi a díszítés különböző stílusjegyeit, rávilágít a szerelmi ajándékként való megjelenés társadalmi hátterére. Gazdag díszítettsége okán az e tárgycsoportot bemutató katalógus számot tarthat a díszítőművészet iránt érdeklődő szélesebb közönség érdeklődésére is.

A katalógus kézírata elkészült.